

УДК 37.091.3

ПРОФЕСІЙНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ У КОНТЕКСТІ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

З.М.Стукаленко

***Анотація.** У статті проаналізовано психолого-педагогічний аспект феномену «професійна толерантність» у науково-педагогічній літературі. Зосереджено увагу на критеріях та специфіці зазначеного феномена як значущої якості особистості вчителя музичного мистецтва.*

***Ключові слова:** професійна толерантність, вчитель музичного мистецтва, мистецька освіта.*

***Аннотация.** В статье проанализирован психолого-педагогический аспект феномена «профессиональная толерантность» в научно-педагогической литературе. Сосредоточено внимание на условиях и специфике указанного феномена как значимого качества личности учителя музыкального искусства.*

***Ключовые слова:** профессиональная толерантность, учитель музыкального искусства, художественное образование.*

***Annotation.** In the article analyzes the psychological and pedagogical aspects of the phenomenon of «professional tolerance» in scientific and pedagogical literature. The emphasis on the criteria and the specifics of this phenomenon as an important quality of a teacher of music.*

***Keywords:** professional tolerance, teacher of music, art education.*

Постановка проблеми. Зважаючи на стрімкі глобалізаційні процеси у світовому співтоваристві, інтернаціоналізацію, міжкультурний діалог і розширення зв'язків між державами, революцію у сфері інформаційних технологій та комунікативних засобів спілкування, глобального розуміння набуває феномен толерантності.

У сучасній мистецькій освіті професійна толерантність виступає однією із найважливіших умов для успішної діяльності у навчально-виховному процесі, цілісним підґрунтям її динамічного зростання та своєрідною гарантією до підвищення ефективності зазначеного процесу. Тому, зважаючи на вище сказане, дослідження сутності феномена «професійна толерантність» у науково-педагогічній літературі мистецького спрямування є своєчасним і доцільним.

Аналіз досліджень і публікацій. Фундаментальні дослідження різних аспектів толерантності проведено відомими дослідниками, з-поміж яких слід відзначити: Ж.Бастіда, П.Кінга, Б.Уільяма та ін. Проблеми тактовності, безконфліктності розглядають вітчизняні дослідники: Т.Алексєнко, О.Безпалько, В.Бочарова, Р.Валітова, Ю.Василькова, О.Зарівна, А.Мудрик, В.Сухомлинський, О.Швачко. Дослідники І.Бех, Л.Завірюха, В.Калошин, В.Шалін акцентують увагу на питаннях розкриття педагогічного контексту феномена толерантності. Різні аспекти формування толерантності школярів та студентів у закладах освіти розглядаються у дисертаційних дослідженнях Б.Гершунським, О.Карякіною, В.Козловим, Л.Колобовою, Д.Колосовим, І.Ключником, А.Погодіною, М.Перепеліциною, І.Пчелінцевою, Ю.Тодорцевою. Проблеми формування відносин знайшли своє відображення в роботах Б.Ананьєва, Я.Довгополової. Толерантність як складову культури свідомості розглядають А.Асмолов, А.Кондаков; проблеми міжетнічної толерантності – Л.Аза, Р.Валітова, Л.Головатий, О.Грива, Б.Євтух, В.Зорько, О.Майборода, В.Мухтерем, Л.Орбан-Лембрик, А.Петрицький, Т.Сенюшкіна, О.Сербенська, В.Скуратівський, Г.Солдатова, Ю. Тищенко, В.Трощинський; генезис і типологію толерантності Н.Круглова, О.Магометова; толерантність у процесі знаходження цілісності Є.Козаков, У.Тишков, В.Лекторський, А.Садохін, Н.Федотова.

Окремі проблеми толерантності у галузі мистецької освіти розглядають науковці: Е.Абдуллін, О.Асмолов, Л.Майковська, Л.Масол, О.Олексюк, М.Осеннева, Л.Безбородова, Г.Падалка,

О.Ростовський, О.Рудницька, О.Щолокова, В.Черкасов, О.Лобова, О.Ніколаєва, В.Орлов, Д.Кабалевський, Ю.Алієв, Л.Школяр.

Мета статті полягає у висвітленні сутності феномена «професійна толерантність» у науково-педагогічній літературі мистецького спрямування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний підхід вітчизняних та зарубіжних науковців до вирішення міждисциплінарних базових ланок проблеми толерантності дав поштовх для пошуку та розв'язання проблеми професійного контексту. У педагогічній науці почався процес наукового оформлення теоретико-методологічних основ професійно-толерантного виміру навчально-виховного процесу. Зумовлене це тим, що настав час осмислити наявні перші результати проведених певних досліджень у галузі педагогіки і спільно виробити підходи до толерантного виховання, виявити шляхи і механізми формування професійної толерантності в українському суспільстві.

Наше звернення до наукових досліджень дозволяє констатувати великий обсяг праць і різноманітних поглядів на сутність професійної толерантності. У дослідженнях науковців сутність і структура професійної діяльності викладача вищої школи збігаються з професійною діяльністю вчителя музичного мистецтва, хоча і є більш варіативною та гнучкою за своєю суттю.

Так, низка документів ЮНЕСКО пропагує постійне зростання вимог щодо якості професійної сфери діяльності фахівців з урахуванням особливих якостей сучасної моделі майбутнього вчителя нової генерації. Тому усвідомлення себе у певній професії передбачає у вихователів будь-якої сфери особливої якості – професійної толерантності, в якій інтегруються всі важливі ціннісні орієнтації майбутнього вчителя музичного мистецтва. Тож, професійна толерантність, на нашу думку, характеризується як певна професійна позиція педагога і визначається інтегральною характеристикою, що актуалізує поняття взаємодії викладача-студента у професійній діяльності засобами демократії, гуманізму та рівноправності.

В залежності від педагогічних умов, організації навчально-виховного процесу, специфіки спілкування з музичним мистецтвом, участі у різних видах і формах музично-творчої діяльності, науковці пропонують різну інтерпретацію понять «толерантність», «професійна толерантність», «педагогічна толерантність».

Досліджуючи проблему педагогічної толерантності вчителя музики, Е.Абдуллін зосереджує увагу на виховному та дидактичному аспектах предмета наукового пошуку. «Сфера толерантності розповсюджується як на проблеми виховання тих чи інших якостей особистості учня, так і на проблеми навчання, опанування знаннями, уміннями, навичками» [1, с. 209]. Науковець обґрунтовує загальні прояви педагогічної толерантності та виявляє специфічні ознаки зазначеного феномена, характерні для вчителя музики. До загальних Е.Абдуллін відносить любов до дитини, волю вчителя, віру в подальший розвиток особистості.

Ототожнюючи педагогічну толерантність з професійною толерантністю, враховуючи специфіку музичного мистецтва і музично-педагогічної діяльності, Е.Абдуллін зосереджує увагу на толерантному ставленні вчителя до змісту музичної освіти школярів, а саме: досвіду емоційно-ціннісного відношення до музики; знання музики і знання про музику; музичним умінням і навичкам; досвіду музично-творчої діяльності школярів.

Цілком зрозуміло, що професійну толерантність вчителя музичного мистецтва Е.Абдуллін вважає проявом педагогічної мудрості, поваги до дітей і сприймання ними творів світового музичного мистецтва, терпіння при опануванні музично-педагогічними технологіями на уроках та в різних формах позакласної роботи з художньо-естетичного виховання молоді.

Принагідно зауважити, що окрім педагогічної толерантності, у науковому середовищі значного поширення набуває феномен «етнокультурної толерантності». Російська дослідниця Л.Майковська у докторській дисертації «Феномен етнокультурної толерантності в музичній освіті» пропонує чітке визначення сутності зазначеного феномена: «шанобливе розуміння, визнання групою іншої картини світу, іншої культури при позитивному сприйнятті своєї власної та прагненні інтеграції з іншими культурами» [3, с. 28]. Дослідниця вважає, що «проблема встановлення контактів, взаєморозуміння між мовами музики різних народів може бути успішно вирішена шляхом оволодіння «граматикою» тієї чи іншої національної музичної мови. При цьому, людина, що володіє декількома мовами, здатна більш глибоко оцінити красу рідної мови, як і народ, що володіє багатьма музичними системами; ще більше цінувати і розвивати національні самобутні традиції» [3, с. 262]. Але, як зазначає дослідниця, мова музики не має національних кордонів та володіє універсальністю тлумачень крізь призму загального розуміння музичних форм. Тому, «існує універсальний тип музичного мислення, що дозволяє людям через спілкування з музикою розуміти один одного. Це пояснюється тим, що глибинні структури,

архетипи, що зберігаються в психіці на рівні несвідомого, при найрізноманітніших умовах, виявляють себе в музиці, діючи на людину поза її волею» [3, с. 262].

Отже, формування толерантності, на думку Л.Майковської, спрямована на гуманізацію суспільних взаємин, котра повинна спрямовуватися, передусім, на толерантну позицію викладача, що формує емоційно-емпатійну сферу особистості в атмосфері співпраці й партнерства.

Поділяючи погляди Л.Майковської, Е.Койкова обґрунтувала розуміння толерантності як одного з головних принципів полікультурного освітнього простору та визначила педагогічні умови, критерії і рівні сформованості виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору. Е.Койкова вважає, що «музичне мистецтво є провідним засобом виховання толерантності молодших школярів, яке здатне через рефлексію впливати на особистісне ставлення один до одного» [2 с. 39].

Таким чином, Е.Койкова процес формування толерантності молоді розглядає у контексті полікультурного освітнього простору з опорою на кращий досвід виховання й культури міжнародного спілкування.

З огляду на зміни, які відбуваються в національній системі освіти, Л.Масол, обґрунтовуючи теоретико-методологічні засади й пріоритетні напрями модернізації загальної мистецької освіти, чільне місце відводить формуванню толерантності вчителів та учнів у процесі спілкування з цінностями музичного мистецтва. «Головною метою освіти, – наголошує науковець, – має стати людина, а функцією – забезпечення умов для її саморозкриття, гармонізації відносин із собою, іншими людьми, світом загалом» [4, с. 62].

Л.Масол наголошує, що «схильність людей до замкненості в межах власної національно-культурної ідентичності нерідко веде до *інтолерантності*, неприйняття іншого лише тому й саме тому, що він інший» [4, с. 63]. «Вчитель мистецтва, окрім суто професійних якостей і фахових компетентностей повинен мати антропологічно зорієнтоване мислення, ознаками якого є вміння здійснювати конструктивний дискурс, уникати конфліктів, вести діалог і досягати консенсусу інтерпретацій» [4, с. 72].

Таким чином, Л. Масол процес формування толерантності розглядає у контексті розвитку загальної мистецької освіти та поліхудожнього виховання. Опанування цінностями світового музичного мистецтва у процесі професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва, засвоєння основних концептуальних положень художньо-естетичного виховання молоді уможливує формування професійної толерантності майбутніх фахівців, готовності до роботи у різних закладах мистецького спрямування.

Слушно думку висловлює О.Отич, пропонуючи розгляд культурологічної педагогічної парадигми, джерелом концептуальних ідей якої є збагачення педагогічного процесу культурно-історичним та етнокультурним змістом. «Метою виховання особистості як носія і творця національної культури, який водночас є толерантним до носіїв інших культур і здатний до співжиття з ними в умовах мультикультурного суспільства... є спрямування освіти на розвиток в особистості культури мислення, почуттів, поведінки, що разом утворюють той центр, навколо якого об'єднуються знання, уміння, навички, що стають константами її діяльності» [6, с. 2–3].

Підсумовуючи думку науковця, робимо висновок, що толерантність має вагомий вплив на реалізацію культурологічної педагогічної парадигми, що уможливорюється на основі забезпечення умов для реального й повноцінного залучення особистості до світової культури через налагодження різноманітних моделей, форм і механізмів міжкультурної комунікації.

О.Рудницька інтерпретує педагогічну толерантність як «діалогову природу художнього спілкування» [9, с. 62], якій належить пріоритетне місце в гуманістичній парадигмі освіти. На думку дослідниці, «стиль спілкування є однією з найважливіших умов і засобів розвитку людини» [9, с. 62]. О.Рудницька інтерпретує діалогічне спілкування як складний багатогранний процес, що торкається рівня взаємодії суб'єктів, який вимірюється, на нашу думку, толерантною позицією обох сторін. За визначенням дослідниці це: – «Здатність суб'єкт-суб'єктних відносин до сприйняття унікальності партнера і надання йому можливості бути самим собою, що характеризує якість комунікативності» [9, с. 63]. О.Рудницька вважає, що вияв комунікативності має важливе значення для обговорення мистецьких вражень у педагогічному процесі. Адже художнє пізнання обов'язково передбачає врахування особливостей кожного суб'єкта, повагу до його позиції як співрозмовника і партнера по спілкуванню, тобто, установку на діалогічність квінтесенцію «педагогіки співпраці» [9, с. 64].

Зауважимо, що О.Рудницька слушно акцентувала увагу на пошуки новітніх підходів у педагогіці, враховуючи синергетичний та діяльнісний підхід, який характеризує безконфліктність та здатність до самовираження власного стилю роботи засобами аналітичної діяльності.

Цікавою думкою, на наш погляд, є стратегія розвитку мистецької освіти толерантного спрямування у наукових розробках Г.Падалки, яка вважає одним із провідних чинників реалізації педагогічної позиції оволодіння системою духовних цінностей та розвиток духовної культури особистості. «Духовна культура особистості – поняття динамічне і широке. Любов і ненависть, вірність і зрада, шляхетність і підступність, толерантність і мстивість, воля і рабське приниження – високі слова, що характеризують наявність чи відсутність духовної культури» [7, с. 31].

Дослідниця акцентує увагу на тому, що «авторитарність художніх рекомендацій і нав'язування виконавських тлумачень, на жаль, ще далеко не відійшли у минуле» [7, с. 50]. Тому, почуття міри, такту, терпіння повинні регулювати педагогічний процес. «Разом з тим не повинно бути місця сумнівам і там, де творчий розвиток учня вимагає від педагога підтримки, терпіння, бажання активізувати бодай найменше прагнення учня до виявлення творчих підходів у осягненні мистецтва» [7, с. 51].

Отже, характеризуючи точку зору Г.Падалки на проблему толерантних відносин у контексті педагог-учень, ми дійшли висновку, що головною метою мистецького навчання та виховання є формування духовної особистості, сутністю якого виступає здатність до усвідомлення і творення мистецтва з позицій гуманізму. Педагогічними важелями та довершеністю навчального процесу повинна виступати толерантна позиція педагога, яка сприяє розвитку в учнів гедоністичного ставлення до мистецтва.

У наукових працях О.Ростовського пріоритетними питаннями в області педагогічної толерантності є дослідження науково-методичних основ формування особистості майбутнього учителя музики. Вчений акцентує увагу на діяльнісному підході, який є провідним для сучасної педагогіки та психології. Тому, саме «діяльність учня і педагога, їхня власна активність мають стати основою музичної освіти... Сприятливі для цього умови створює життєрадісна атмосфера на уроці музики, яка досягається завдяки доброзичливому спілкуванню, яскравими враженнями, відкриттям і зверненням» [8]. Автор також наголошує, що досить часто вчителями не усвідомлюється теза про те, що саме в активній позиції дітей полягає величезний потенціал розвитку їх музично-творчих здібностей. Іноді на чільне місце виступають формальні дії викладача, а не наміри до пізнавально-творчих можливостей учнів. Тому потрібно вміти прислуховуватися до думки учня, вважати її такою ж самоцінною, як і свою власну.

Тому, ми характеризуємо професійно-толерантну думку О.Ростовського «в індивідуальному, самобутньому стилі діяльності вчителя музики. Це реальність, яку слід враховувати при фаховій підготовці майбутніх учителів музики» [8]. Отже, сучасній школі потрібен учитель нової генерації, який володіє високою професійною культурою, фаховою компетентністю та спроможний об'єктивно осмислювати педагогічні явища і факти.

Толерантною позицією, на нашу думку, вельми показовою є утвердження гуманістичної спрямованості музиканта-педагога у педагогічній діяльності О.Олексюк, яка означає ставлення до дитини як до найвищої цінності. «Утвердження гуманістичного мислення передбачає розуміння педагогом суспільно-економічних і політичних змін, чутливість до зрушень в особистості вихованців, їхніх позицій, потреб, цінностей; невинне переосмислення своїх освітніх дій щодо удосконалення педагогічного процесу. Виявляючи в діалозі, співпраці, повагу до учня, толерантність і справедливість, учитель тим самим захищає свободу особистості» [5, с. 171].

Тому, на думку О.Олексюк, діяльність викладача музики ніколи не має перетворюватися на механічне виконання методичних вказівок, а постійно бути творчим процесом. Педагог, беручись навчати, вступаючи на шлях виконавської діяльності, насамперед позбавляє себе права розслабитися. «Він зобов'язаний бути терплячим відносно будь-яких помилок та нетямущості тих, хто прийшов до нього навчатися; зобов'язаний спокійно та доброзичливо допомогти їм у складній справі оволодіння виконавською майстерністю: не заважати творчості, а допомагати» [5, с. 103].

Отже, толерантність, на думку О.Олексюк, повинна позитивно впливати на ефективність музично-виховного процесу та майстерність музиканта-педагога. Удосконалення планування музичного виховання базується на глибокому знанні закономірностей організації виховних заходів. Професійна діяльність музиканта-педагога поєднує педагогічну, виконавську, дослідницьку, комунікативну види діяльності, які мають гуманістичну спрямованість у толерантному руслі.

Толерантного виміру в контексті розвитку мистецької освіти містять наукові розвідки О.Щолокової. З цього приводу дослідниця наголошує «Культура характеризує рівень освіченості та вихованості окремої людини, такі її риси як тактовність, толерантність, ерудованість та інші» [11, с. 8].

Головним завданням створення системи мистецької освіти, на думку дослідниці, є забезпечення освітніх потреб «кожного учня відповідно до його нахилів, інтересів, можливостей, де пріоритетним буде виховання загальнолюдських цінностей особистості (доброти, милосердя, толерантності та ін.)»

[11, с. 30]. Науковець пропонує розглянути переорієнтацію процесу виховної діяльності засобами «розвитку їх спеціальних здібностей та вольових зусиль» [11, с. 40].

Отже, толерантність, на думку О.Щолокової, – це система формування та переосмислення ціннісних орієнтацій, умовою якого є діяльнісний підхід. Доцільність такого підходу обумовлюється впливом на творчу активність учнів, що «передбачає створення педагогічних умов і ситуацій, за яких забезпечується рівноправність спілкування й емоційна відвертість не тільки між учнями, а й між вчителем і учнями» [11, с. 42].

Чітке визначення принципів та методів музичного навчання, толерантного ставлення майбутнього вчителя музичного мистецтва до сприймання молоддю музичних творів ми знаходимо у наукових працях В.Черкасова, який дає ґрунтовний аналіз феномена музично-педагогічних технологій. Як зазначає науковець, «використання сучасних інтерактивних музично-педагогічних технологій передбачає взаємодію вчителя й учнів у процесі навчання, сприяє створенню атмосфери співробітництва, формуванню професійної компетентності та педагогічної майстерності вчителя, розвитку креативності, демократичності й толерантності суб'єктів навчального процесу» [10, с. 202].

В.Черкасов наголошує: «Толерантне ставлення вчителя до будь-якої думки, відчуття й висловлювання школярів надає дитині упевненості у власних можливостях, рішучості й активності в подальшій роботі» [10, с. 275].

Основними принципами формування естетичної культури студентів науковець вбачає у загальнодидактичних та спеціальних, до яких відносяться: науковість, системність, послідовність, міцність, доступність, неперервність, свідомість, активність, цілеспрямованість, диференційованість, індивідуалізація, інтегративність, гуманізм, толерантність. Науковець вважає, що толерантність є найвищим виявом естетичної культури та забезпечує подальший духовний розвиток особистості.

Висновки. Таким чином, професійна толерантність, як ми вважаємо, – це соціальна категорія педагога, яка є професійно важливою якістю педагога-музиканта. Професійна толерантність є стимулом для формування гармонії партнерських стосунків, рушійною силою позитивного розв'язання спільних творчих завдань. Тому, професійна толерантність є фасилітатором у сприянні вирішенню низки проблем, котрі пов'язані із духовним розвитком особистості та професійним становленням майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Література

1. Абдуллин Э. Б. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / Э. Б. Абдуллин, Е. В. Николаева. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – 336 с.
2. Койкова Е. І. Виховання толерантності у молодших школярів на уроках музики в умовах полікультурного простору: дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: 13. 00. 07 / Койкова Ельзара Імдатівна. – Луганськ, – 2008. – 242 с.
3. Майковская Л. С. Феномен этнокультурной толерантности в музыкальном образовании: автореф. дисс. на соискание ученой степени доктора пед. Наук: спец. 13.00.08 «Теория и методика профессионального образования» / Л. С. Майковская. – Москва, 2009, – 48 с.
4. Масол Л. М. Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія / Л. М. Масол. – К.: Промінь, 2006. – 432 с.
5. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навч. Посіб. / Ольга Миколаївна Олексюк. – К. : КНУКіМ, 2006. – 188 с.
6. Отич О. Культурологічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти Мистецька освіта: зміст, технології, менеджмент. / Олена Миколаївна Отич. – Збірник наукових праць, 2010, вип. 5.
7. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) / Галина Микитівна Падалка. – К.: Освіта України, 2010. – 274 с.
8. Ростовський О. Я. Теорія та методика музичної освіти. / Олександр Якович Ростовський, – 2011. – 640 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навч. посібник: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
10. Черкасов В. Ф. Теорія і методика музичної освіти. Навч. Посібник. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2013 – 494 с.
11. Щолокова О. П. Основи професійної художньо-естетичної підготовки майбутнього вчителя: монографія / О. П. Щолокова. – К. : Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 1996. – 172 с.